

AUTOMATIZÁLÁS ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉS

KOVÁCS, GÁBOR

Az Észak-Kolorádói Egyetem Könyvtárának helyettes igazgatója vagyok, harmincöt éve élek külföldön s e hozzászólás elkészítésekor vettem észre, hogy magyar nyelvkesztségem mennyire megromlott; különös problémát okoznak a számítástechnika kifejezései. Remélem, hogy hozzászólásom ennek ellenére mindenki számára érthető lesz.

Az Észak-Kolorádói Egyetem könyvtárát James Michener-ről, az ismert íróról nevezték el, aki egy időben diákja, később tanára volt az intézetnek. A 24 ezer m²-es épület 1971-ben készült el, hivatatosan egy évvel később avattuk fel. Mintegy 500 ezer kötetnyi anyag áll a 11 500 hallgató és a 660 tanár rendelkezésére. A könyvtár 80 állandó alkalmazottjából 25 képzett könyvtáros; mintegy 150 hallgatót pedig alkalomszerűen foglalkoztatnak.

Beosztásomnál fogva abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy a könyvtárépület tervezésében aktívan részt vehettem. Ugyancsak a vezetésem alatt álló osztály indította meg néhány évvel később az automatizálás munkáját, és segített kidolgozni az állam hét legnagyobb könyvtárának együttműködési szabályait.

A Tudományos Könyvtárak Kolorádói Szövetsége (Colorado Alliance of Research Libraries, CARL), mint említettem, az állam hét legnagyobb könyvtárának egyesülete. Ezeknek a könyvtáraknak egyes osztályai állandó összeköttetésben vannak egymással, nemcsak közvetlen telefon- és telex-szolgálaton keresztül, de hétköznapiokon autójárat is működik a kölcsönzött anyagok egyik intézetből a másikba való szállítására. A CARL-könyvtárak együttműködése azonban túl széles körű ahhoz, hogy részletesen ismertessem.

A gépesítést és az együttműködést mind gazdasági, mind társadalmi tényezők ráncgényserítették. Csak egy néhányat említek meg közülük:

- az információs anyag hihetetlen növekedése;
- a folyóiratok és egyéb sorozati kiadványok árának rohamos emelkedése;
- a harmadik generációs, olcsó számítógépek megjelenése még a legkisebb és legszegényebb főiskolákon is;
- a könyvtári alkalmazottak fizetésének gyors emelkedése; és a legfontosabb
- az állami törvényhozók azon törekvése, hogy a felsőoktatás költségeit egy, az adófizetők számára elfogadható színvonalon tartsák.

A feldolgozó részleg az utolsó három évben a katalógizálás adatainak oroszlánrészét az OCLC-től (Ohio College Library Center – Ohioi Egyetemi Könyvtárak Központja) vásárolja. A katalógizálásra váró könyv bibliográfiai adatait a címleíró összehasonlítja a számítógépben tárolt, a Library of Congress által kiadott hivatalos adatokkal. A képer-

nyőn megjelenik a teljes bibliográfiai információ, s ha ez megegyezik a kérdéses kötettel, a címleíró regisztrálja az adatokat és megrendeli a szükséges mennyiségű katalóguscédulát. A feldolgozó részleg feladata még egy vékony alumíniumszalagnak a könyvekbe való beragasztása is, amely megakadályozza, hogy a könyvet a megfelelő kölcsönzési szabályok megkerülésével a könyvtárból ki lehessen vinni.

Egy címleíró, ha eredeti címleírást kell csinálnia, egy könyvet kb. egy óra alatt katalogizál. Ezzel szemben egy fő 10–14 kötetet is fel tud dolgozni óránként, ha az OCLC-adatokat használja. Az elmondottakból mindjárt kitűnik, hogy a gépesítéssel a katalogizálás munkája nemcsak meggyorsult, de sokkal olcsóbb is lett, mert a munka legnagyobb részét nem kell magasabb fizetésű, képzett könyvtárosokkal végeztetni. A rendszer bevezetése előtt 5 címleírót alkalmaztunk a feldolgozó részlegben, ma mindössze egyet.

Még mindig sok pénzbe kerül és hosszadalmas művelet a cédulakatalógus fenntartása, bár cédulakatalógusunk mindössze mintegy 3 millió cédulát tartalmaz. A gépesítés következő fázisában ezt a katalógust megszüntetjük.

A referenz szolgálathoz tartozik az Interlibrary Loan (a könyvtárközi kölcsönzési iroda) és a rohamosan növekvő számítógépes információkeresési program is.

Amíg a cédulakatalógus használata szerző, cím és tárgykor szerinti keresést tesz lehetővé, addig a számítógépes információkeresés ezen kívül még több keresési kiindulópontot is ad, beleszámítva a címben előforduló szavak bármilyen kombinációját is. A keresés céljait pontosan meg lehet határozni, pl. csak olyan cikkeket akarunk, amelyeket 1978 óta adtak ki. A számítógép a tárgykörrel kapcsolatos könyvek és cikkek bibliográfiai adatait kinyomtatja, és ha szükséges, a felsorolt munkák tartalmának rövid kivonát is megadja. Több mint 200 adatbázis áll rendelkezésre jelenleg, s egy 4–5 perces számítógépes információkeresés, hetek nehéz és unalmas keresési munkáját takarítja meg.

Könyvtárunk kb. 6000 folyóíratra és sorozatra fizet elő. Mivel ez a gyűjtemény képviseli a legidősebb anyagot, használata állandóan növekszik, s a múlt évben elérte a negyed milliót.

Ha a számítógép által idézett folyóirat nincs meg a könyvtárban, a kérdéses cikkről másolatot kérünk egy másik intézettől. Elsősorban a CARL-könyvtáraktól kölcsönzünk. Megegyezés szerint ezek a könyvtárak 24 órán belül kötelesek választ adni minden kérésre. Nemcsak Egyesült Államok-beli intézetektől kölcsönzünk, hanem a világ csaknem minden nagyobb könyvtárától is.

A következőkben ismertetem a referenz szolgálat által használt kommunikációs berendezéseket.

A képernyős terminál az OCLC columbusi számítógépével teremt kapcsolatot, amely, mint említettem, bibliográfiai adatokat tárol. Mivel az a terminál arról is felvilágosítást ad, hogy a hálózatban résztvevő több mint 2000 könyvtárból melyikben van meg a kérdéses kötet, a rendszert könyvtárközi kölcsönző szolgálatunk naponta használja. A terminál a kérést a legközelebbi könyvtárnak továbbítja, de ha valamilyen oknál fogva a kért kötet ott nem áll azonnal rendelkezésre, akkor a számítógép egy másik intézetet értesít. Ezt a folyamatot addig végzi, amíg pozitív választ nem kap. Itt meg kell jegyeznem, hogy a kéréseket az eddigi gyakorlat szerint 98%-ban már az első könyvtár teljesíti.

Az adatbázisban való keresést két különböző terminállal végezzük. Mindkettőhöz írógépet és tv képernyőt lehet kapcsolni. A kisebb, könnyen hordozható terminált főleg tantermekben, bemutatásra és oktatásra használjuk.

Van még egy másik típusú terminálunk is, amelyet hosszabb üzenetek közvetítésére használunk, mivel a beépített írógép nagyon gyors (120 betűt ír másodpercenként), s ezzel természetesen a költségeket csökkenti. Ez az írógép előbb balról jobbra, majd pedig jobbról balra írja a sorokat.

Egy külön teremben négy olyan terminál van a hallgatók használatára, amely egy szomszédos egyetem számítógépével teremt kapcsolatot, ahonnan több mint 60 különféle tárgyú leckét, feladatot vagy gyakorlatot kapnak. Ugyanebben a teremben tartunk egy lyukszalag-írógépet is szintén azért, hogy tanulóink gyakorolhassanak rajta.

Nem feledkeztünk meg a legrégebbi könyvtári funkció, a könyvkölcsönzés gépesítéséről sem. Minden hallgatónak és tanárnak igazoló kártyát adunk, amely felhatalmazza az illetőt, hogy a könyvvállományból kölcsönözhesen. A kölcsönző szolgálat automata gépekkel regisztrálja a kölcsönzés műveletét. A könyvben lévő cédula és az igazolókártya adatait a gép mágnesszalagra rögzíti. A mágnesszalagot naponta a számítóközpontba küldjük, ahol könyv formában kinyomják az előző napi forgalom adatait. Ez a kimutatás sok érdekes és értékes adatot tartalmaz, pl. megmutatja, hogy milyen tárgykörben olvasnak a tanulók; a különböző tanszékek hallgatói milyen mértékben használják a könyvtárat stb.

Intézetünknel a kölcsönzési idő két hét. Ha a hallgató két héten belül nem hozza vissza a könyvet, a számítógép figyelmeztetést ír. Két héttel később még egy figyelmeztetést küldünk. Ha arra sem kapunk választ, a számítógépes rendszer elveszettnek tekinti a könyvet, és a gép számlát állít ki, amelynek egyik példányát a gazdasági hivatalnak megküldjük.

Mielőtt a könyv az épületet elhagyja, a beragasztott alumínium szalag elektromos töltését közömbösítjük. Ellenkező esetben a szalag megzavarja a kijáratnál felállított kapuk mágneses terét, lezárja az ajtót és egy csengőt hoz működésbe.

Az eddigiekben ismertetett folyamatok a gépesítés első fázisát képviselik. A CARL-könyvtárakkal karöltve terveket készítettünk a további gépesítésre és az intenzívebb együttműködésre. A következő évben egy nagy teljesítményű számítógépet fogunk beszerezni, amely mind a hét könyvtár állományának adatait tárolja és a résztvevő intézeteket egy hálózatba köti. A terv megvalósítása után megszüntetjük a cédulakatalógust, és azt képernyős terminálokkal helyettesítjük. A hallgató, amikor ezeket a készülékeket használja, nemcsak azt tudja meg, hogy a keresett könyv megvan-e az állományban, de megállapíthatja azt is, hogy melyik intézetnél található meg a kötet, ha az a helyi könyvtárban nincs meg vagy valaki éppen használja. A könyvek, folyóiratok és sorozatok rendelését is gépesítjük. A kölcsönzési eljárást is egyszerűsíteni fogjuk. Ahelyett, hogy a kölcsönzési adatokat naponta a számítóközpontba küldenénk feldolgozásra, a számítógépben tárolt információ bármikor lehívható lesz.

Mindezeket pedig azért tesszük, mert meggyőződésünk, hogy automatizálással és együttműködéssel jobb, gyorsabb és gazdaságosabb könyvtári szolgáltatásokat nyújthatunk.